

Open Access Repository
www.ssoar.info

The death rate crisis and the vulnerability of Bihor and Satu Mare communities when confronted with death (second half of the 19th century - beginning of the 20th century)

Brie, Mircea

Preprint / Preprint

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Brie, M. (2009). The death rate crisis and the vulnerability of Bihor and Satu Mare communities when confronted with death (second half of the 19th century - beginning of the 20th century). *Caiete de Antropologie Istorică*, 8(1), 103-128.
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-330003>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-SA Lizenz (Namensnennung-Weitergabe unter gleichen Bedingungen) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-SA Licence (Attribution-ShareAlike). For more Information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>

Crizele de mortalitate și vulnerabilitatea comunităților bihorene și sătmărene în fața morții (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)¹

Mircea Brie

The Death Rate Crisis and the Vulnerability of Bihor and Satu Mare Communities When Confronted with Death (Second Half of the 19th Century – Beginning of the 20th Century)

Abstract

Our study, as we intend it, upon the vulnerability when confronted with death and death rate is structured as a research which is closed to classical historical demography but without neglecting the particularities and individualities of this phenomenon. We are interested both in the general tendencies and in the specific ones. This being our intention, we will try to catch both the phenomenon of regional mortality and the event of death in the many families we have studied during this research work.

The profound economic crisis of this period in the Austrian-Hungarian monarchy together with the epidemics (we have in view especially the 1872-1873 cholera and its prolongation) exercise a strong demographic pressure that brings to our attention mainly the vulnerability of these communities. Towards the end of the analyzed period we can notice a certain decrease in the rate of mortality in the two counties, values that are close to the average ones in the counties of Transylvania. These tendencies may be caused by the remarkable progress in the field of medical assistance, progress that indicates more and more rare strong zones of high mortality. The diminishing of the death rate in the two counties was due to a clear progress recorded by the urban communities of Oradea and Satu Mare.

Studiul nostru asupra vulnerabilității în fața morții și mortalității, așa cum îl dorim, se structurează într-o cercetare ce se apropie de demografia istorică clasică, fără însă a neglija particularitățile și individualitățile acestui fenomen. Ne interesează tendința generală, dar și nuanțele specifice. Plecând de la acest deziderat, vom încerca să surprindem, atât fenomenul mortalității la nivel regional, cât și evenimentul morți în numeroasele familii reconstituite de către noi pe parcursul acestei cercetări.

1. Dinamica deceselor și evoluția mortalității în comitatele Bihor și Sătmar

Pentru determinarea *indicielului brut de mortalitate* (raportul dintre numărul decedaților dintr-un an și populația medie din acel an²) și a fenomenului mortalității, în general, vom folosi informații culese atât din statisticile oficiale, cât și date culese din registrele parohiale de stare civilă (matricola decedaților) consemnate de către preoții localităților (parohiilor mai precis!) alese în acest eșantion (parohiile greco-catolice Abrămuț, Aușeu, Beiuș, Borod și Ghenci, la care se adaugă parohia reformată din Ghenci).

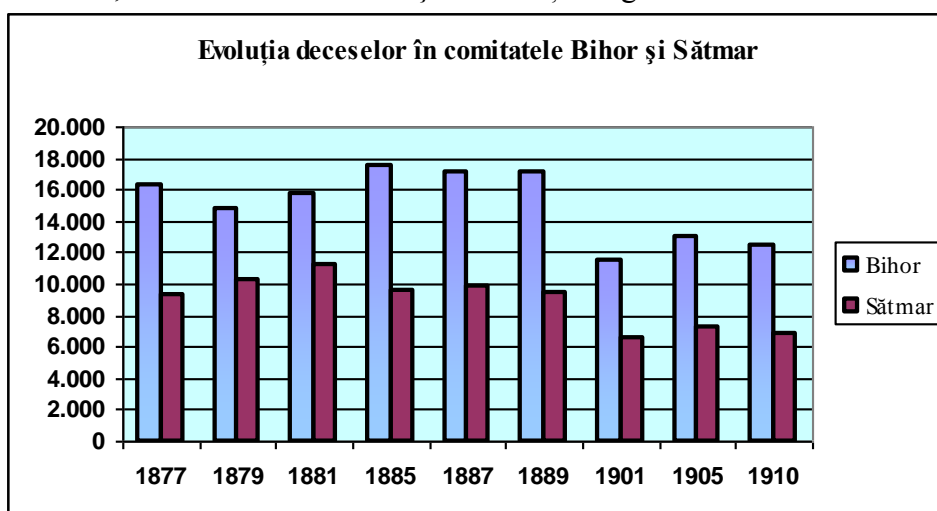
¹ The paper *Crizele de mortalitate și vulnerabilitatea comunităților bihorene și sătmărene în fața morții (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)* was published in *Caiete de Antropologie Istorică, Lume rurală și modernitate*, Cluj-Napoca, anul VIII, nr. 1(14), ianuarie-iunie 2009, p. 103-128.

² *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice* (în continuare *Transilvania...*), Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, p. 145

Evoluția deceselor pe comitate după sex³

Anul	Comitatul	Născuți		
		Total	Bărbați	Femei
1877	Bihor	16.356	8.569	7.787
	Sătmăr	9.378	4.852	4.526
1879	Bihor	14.783	7.649	7.134
	Sătmăr	10.324	5.294	5.030
1881	Bihor	15.712	8.126	7.586
	Sătmăr	11.272	5.811	5.461
1885	Bihor	17.522	8.842	8.680
	Sătmăr	9.531	4.901	4.630
1887	Bihor	17.191	8.844	8.347
	Sătmăr	9.864	5.110	4.754
1889	Bihor	17.466	8.956	8.510
	Sătmăr	9.474	4.832	4.642

După cum se poate ușor observa, numărul deceselor a cunoscut variații semnificative de la un an la altul. Aceste variații nu se înscriu în anumite tendințe, ci ele sunt, în cea mai mare parte, rezultatul condițiilor de viață și influenței foarte mari pe care diferiți factori au exercitat-o asupra ratei mortalității, a numărului deceselor, a fenomenului mortalității în general. Sub raportul distribuției pe cele două sexe, din cele 158.873 persoane decedate în anii analizați (conform tabelului de mai sus), 81.786 au fost bărbați (51,48%), iar 77.087 au fost femei (48,52%). Comparativ, în cele două comitate evoluția deceselor este oarecum similară. Se înregistrează totuși câteva diferențe în evoluția numărului deceselor din cele două comitate, fenomen datorat unor ușoare nuanțări regionale.

* Pentru anii 1901, 1905 și 1910 sunt incluse doar decesele din localitățile actualului teritoriu român

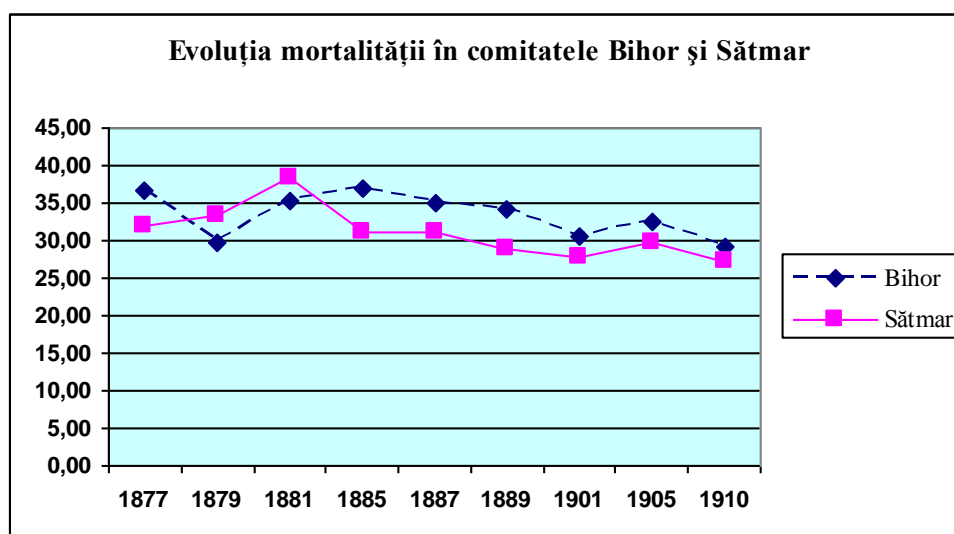
Tabloul⁴ de mai sus surprinde ușoara scădere a numărului deceselor spre anul 1879 (a se vedea din graficul de mai jos tendința similară și în cazul evoluției ratei brute a mortalității), tendință urmată de o nouă creștere a numărului deceselor. Această nouă creștere nu s-a situat însă la nivelul valorilor înregistrate la începutul decadei dintre anii 1870-1880. Crizele economice profunde întâlnite în acești ani în întreaga monarhie, coroborate cu epidemiile (avem în vedere în special epidemia de holeră din anii 1872-1873, dar și prelungirea acesteia) exercită o presiune demografică fantastică.

³ Sursele de documentare folosite pentru obținerea informațiilor din acest centralizator au fost anuarele *Magyar Statistikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja. Az országos Magyar Kir. Statistikai. Hivatal, I Füzet, (1877 – Budapesta, 1878; 1879 – Budapesta, 1881; 1881 – Budapesta, 1883; 1885 – Budapesta, 1887; 1887 – Budapesta, 1889; 1889 – Budapesta, 1891).*

⁴ Pentru perioada de după anul 1900 s-au folosit informațiile provenite din Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, *Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania (în continuare Izvoare de demografie istorică...)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987, p. 652-655. Trimitere s-a făcut de asemenea la *Recensământul din 1880...*, p. 50-51, 274-275; *Recensământul din 1900...*, p. 110-113, 474-477.

Efectele epidemiei de holeră din anii 1872-1873 au fost bunăoară de-a dreptul catastrofale: în comitatul Bihor s-au îmbolnăvit 30.447 persoane, dintre care 10.980 persoane au murit (dintre acestea 1.096 persoane doar în Oradea), ceea ce reprezintă 2,28% din totalul populației comitatului; în Sătmar se îmbolnăvesc 17.330 persoane din care mor 5.268, reprezentând 2,13% din totalul locuitorilor din acest comitat⁵. Această perioadă, caracterizată printr-o mare pondere a mortalității la nivelul întregii regiuni, a fost urmată de o scurtă perioadă de răgaz (încheiată, după cum se poate observa din graficele prezentate, în jurul anului 1880).

Aceste tendințe, remarcate la nivel regional, sunt adesea contrazise de analiza unor studii de caz asupra unor localități sau microzone. Din analiza unor registre parohiale au fost identificate perioade (diferite de tendințele exprimate la nivel regional) în care rata mortalității a fost foarte ridicată. În anumiți ani, în multe sate au bătut epidemii de difterie, de variolă, de malarie, etc., ale căror efecte au fost adesea mai catastrofale decât cele ale epidemiei de holeră din anii 1872-1873. O asemenea realitate pune în lumină starea precară a asistenței medicale din mediul rural⁶. În parohia greco-catolică din Beiuș bunăoară, pe parcursul anului 1872 nu este consemnat niciun caz de deces datorat holerei⁷. Anul următor însă, teribila epidemie a condus la 15 decese în această parohie⁸. Epidemia de holeră amintită nu a fost însă singura epidemie care a condus la o mare rată de mortalitate din această perioadă. Așa cum am mai amintit, alte epidemii au clătinat în anumiți ani numeroase comunități, fără însă să îmbrace forma unei epidemii extinse la scara regională a celei de holeră din 1872-1873. În parohia greco-catolică Borod, tot din cauza holerei mor, în anul 1866 19 persoane (dintre acestea, numai în luna octombrie s-au înregistrat 17 cazuri de decese cauzate de boala amintită)⁹. În anul 1863, 12 persoane au murit din cauza dizenteriei, iar 12 persoane au murit după ce s-au îmbolnăvit de *heptică* (TBC pulmonar)¹⁰. În anul 1869, din cauza malariei mor 18 persoane (14 în lunile martie-aprilie, iar 4 în august)¹¹. Din cauza *frigurilor* mor 19 persoane în 1871, iar anul următor aceeași boală a curmat viața a 12 persoane¹². Iată deci, doar câteva exemple din numeroasele boli pe care le putem plasa, datorită efectelor devastatoare, în categoria epidemiilor.

* Pentru anii 1901, 1905 și 1910 sunt incluse doar decesele din localitățile actualului teritoriu român
 Surse: *Magyar Statistikai Évkönyv...*; *Izvoare de demografie istorică...*, p. 652-655

⁵ *Izvoare de demografie istorică...*, p. 243-244

⁶ Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 143

⁷ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 94, f. 38-40

⁸ *Ibidem*, f. 40-42

⁹ *Ibidem*, dos. 146, f. 9-12. Pe parcursul anului 1872 nu este consemnat, la fel ca și în cazul parohiei din Beiuș, niciun caz de deces datorat holerei. Anul următor însă, teribila epidemie a condus la 19 decese în această parohie.

¹⁰ *Ibidem*, f. 1-4

¹¹ *Ibidem*, f. 17-20

¹² *Ibidem*, f. 23-30

Pe parcursul perioadei 1877-1910, indicele brut de mortalitate se situează peste valorile înregistrate la nivelul Transilvaniei. Dacă în spațiul vechiului Principat, în perioada 1876-1910, valoarea medie a mortalității a fost de 28,86%¹³, în cele două comitate valoarea medie a ratei mortalității din anii analizați a fost de 33,3% în Bihor și respectiv 31,09% în Sătmar.

Diferența semnificativă dintre valorile medii din comitatele Principatului și cele înregistrate în cele două comitate, dar și dintre media consemnată în Bihor și cea înregistrată în Sătmar, conduc spre identificarea unor microregiuni în care rata mortalității era mult mai ridicată decât media înregistrată la nivelul întregii regiuni. Între cele două comitate pot fi remarcate, la nivelul unor ani, diferențe semnificative între cele două valori ale ratei brute de mortalitate. În ansamblu, rata mortalității este mai ridicată în comitatul Bihor. Cu excepția a doi ani (1879 și 1881), când rata mortalității a fost mai ridicată în Sătmar, în ceilalți ani se constată valori mai ridicate ale acestei rate în Bihor. Diferența dintre rata mortalității din Bihor și cea din Sătmar a oscilat între 5,75% în anul 1885 și -3,82% în anul 1879. Asemenea variații regionale, coroborate cu variațiile semnificative ale ratei mortalității de la an la an, sunt explicate de violența foarte mare prin care se manifestau unele epidemii în anumite localități sau microregiuni. Unele explicații, ar putea fi căutate și în specificul regional, născut din structura geografică ce imprimă anumite comportamente demografice ce conduc spre evoluții diferite ale ratei de mortalitate. Analiza unor studii de caz va putea să evidențieze existența, sau nu, a unor tendințe diferite ale fenomenului mortalității în localități situate în arii geografice diferite (caracterizate adesea și printr-un diferit model de conviețuire, născut din faptul că în unele zone geografice modelul comunităților tradiționale s-a conservat mult mai bine).

Sub raportul evoluției în timp, se poate constata, la nivelul ambelor comitate, o semnificativă tendință (asta ținând cont și de durata scurtă a perioadei analizate) de diminuare a ratei mortalității¹⁴. Mai mult, spre sfârșitul perioadei analizate remarcăm și o sensibilă apropiere între valorile mortalității din cele două comitate, valori ce se apropie de cele ale mediei din comitatele Transilvaniei. Asemenea tendințe pot fi puse pe seama unor remarcabile progrese din domeniul asistenței medicale, progrese ce evidențiază pusee zonale de mortalitate ridicată tot mai rare. Scăderea evidentă a ratei mortalității în cele două comitate s-a datorat unui progres evident consemnat la nivelul comunităților urbane din Oradea și Satu Mare.

A. Evoluția deceselor în parohia greco-catolică Abrămuț

Situată în protopopiatul Lunca, parohia greco-catolică Abrămuț avea în anul 1880 un număr de 206 membri, reprezentând 48,48% din populația totală a localității¹⁵. Alături de români (51,65%), în această localitate mai conviețuia și o importantă comunitate de maghiari ce împărtășeau în principal credința protestantă calvină (162 enoriași)¹⁶. În perioada analizată, în comunitatea greco-catolică din această localitate au murit un număr de 366 persoane (17,43 decese/an)¹⁷. Din totalul persoanelor decedate în această parohie, 193 sunt de sex masculin (52,73%), iar 173 sunt de sex feminin (47,27%)¹⁸. Sub raportul distribuției pe cele două sexe, se poate așadar constata o rată ponderată a masculinității deceselor în această parohie. Această rată

¹³ Cf. Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 145

¹⁴ Pe toată perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, rata brută a mortalității s-a menținut la valori foarte ridicate. Dincolo de valorile medii, se remarcă însă puseele de mortalitate foarte ridicată care au culminat cu perioada în care devastatoarea epidemie de holeră, care a afectat întreaga regiune, și-a făcut simțită prezența. De altfel, perioada 1870-1874 s-a remarcat prin cea mai ridicată valoare a ratei brute a mortalității înregistrate în ambele comitate: 58,6% în Bihor și 46% în Sătmar. Adriana Florica Muntean, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea)*, în Ioan Bolovan (coord.), *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică* (în continuare *Transilvania în epocile modernă și contemporană...*), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 205

¹⁵ *Recensământul din 1880...*, p. 52

¹⁶ *Ibidem*, p. 52-53

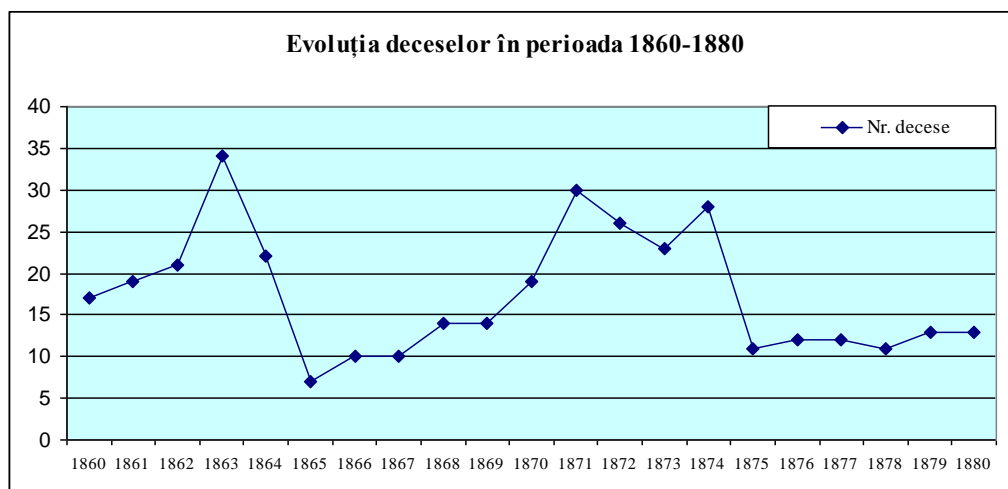
¹⁷ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 7, f. 37-55

¹⁸ O pondere similară a masculinității deceselor se înregistrează și în parohia reformată din această localitate, unde din totalul de 149 persoane decedate (7,09 decese/an), 79 sunt de sex masculin (53%), iar 70 sunt de sex feminin (47%). *Ibidem*, dos. 11, f. 17-33

mai mare a deceselor din rândul populației masculine este asociată unei mari rate a masculinității nașterilor (din totalul copiilor născuți în parohie, 196 sunt băieți - 57,8%, iar 143 sunt fete - 42,2%)¹⁹.

Indicele ratei brute a mortalității, la fel ca și cel al natalității, este foarte greu de determinat pentru această comunitate, asta deoarece studiul nostru s-a efectuat asupra unei comunități religioase în care, pe lângă mișcarea naturală a populației determinată de naștere și deces, au loc intrări și ieșiri ale indivizilor pe motive religioase (multe persoane se converteau, în special prin căsătorie, la o confesiune sau alta). Dimensiunea comunității oscila adesea, iar în aceste condiții a raporta cele 13 persoane decedate în anul 1880, la cei 206 membri ai comunității GC din același an este doar în parte o metodă relevantă de abordare a fenomenului mortalității. Rata brută de mortalitate rezultată pînă o asemenea metodă de calcul, pentru acest an, ar fi de 63,10%²⁰. Trecând dincolo de faptul că numărul indivizilor ce aparțineau unei comunități religioase se putea modifica foarte ușor de la an la an, valoarea indicelui mortalității rezultat pentru anul 1880 este oarecum apropiată de rata mortalității calculată la nivelul întregului comitat, inclusiv de cea a orașului Oradea (40,61% în anul 1881).

Repartiția anuală a numărului deceselor surprinde o evoluție oscilantă pe parcursul perioadei dintre anii 1860-1880. Au existat ani în care numărul persoanelor decedate a fost foarte mic: perioada 1865-1867 și perioada 1875-1878. Raportat la valorile scăzute consemnate în acești ani, perioadele 1862-1864 și 1870-1874 s-au remarcat prin brutale crize de mortalitate²¹. Creșterile spectaculoase ale numărului deceselor din cele două perioade nu sunt străine de realitățile consemnate în întreaga regiune (crizele de mortalitate din anul 1863 și cea din anii 1872-1873 cunosc o arie de răspândire foarte mare). Surprinde oarecum numărul redus al deceselor înregistrate în anii 1865-1866 (ani cu rată de mortalitate foarte mare în toată Transilvania)²². Această localitate, situată departe de drumul ce lega Transilvania de Crișana și Ungaria nu a suferit (în comparație cu Borod de exemplu) de pe urma nefastelor influențe ce soseau din aceste regiuni.

Sursă: A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 7, f. 37-55

¹⁹ *Ibidem*, dos. 7, f. 37-55

²⁰ În parohia reformată din aceeași localitate rata mortalității, calculată pentru același an (în acest an se consemnează 9 cazuri de deces), a fost de 55,55%. *Ibidem*, dos. 11, f. 33

²¹ Comparativ, se confirmă aceleași tendințe și în parohia reformată. În comunitatea calvină au existat ani în care numărul persoanelor decedate a fost foarte mic: în anii 1861 și 1866 s-au înregistrat doar două cazuri de deces. Raportat la valorile consemnate în acești doi ani, anul 1873, cunoscut fiind la nivelul întregii monarhii austro-ungare prin nivelul ridicat al mortalității, a adus o creștere a numărului deceselor de 700%. Anul 1873 nu a fost singurul an în care s-au înregistrat valori peste medie a numărului deceselor: anii 1871-1872, dar și anul 1876 remarcându-se din acest punct de vedere. *Ibidem*, dos. 11, f. 17-33

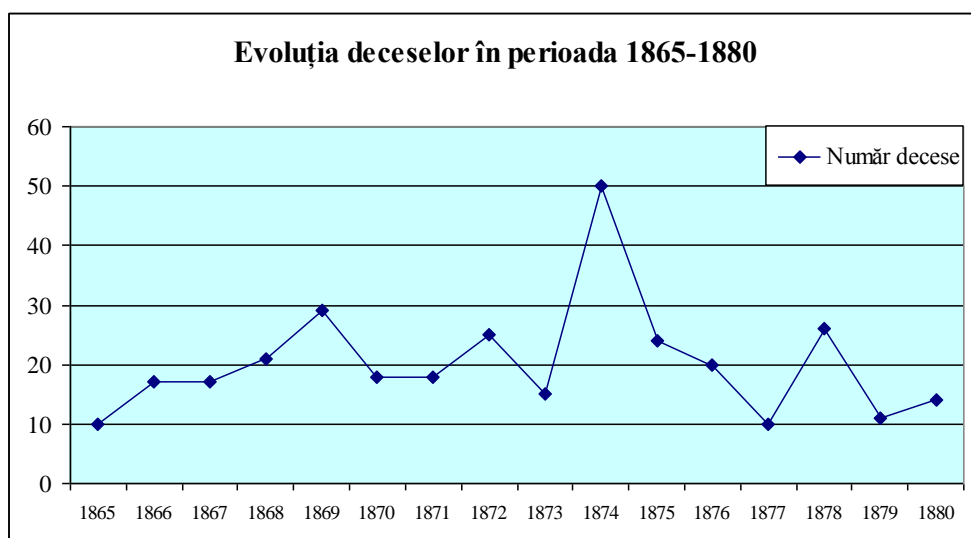
²² Anii 1865-1866 sunt ani cu puține decese și în parohia reformată din această localitate (doar 5 decese în ambii ani). *Ibidem*

Evoluția oscilantă a deceselor din această parohie, legată cel mai adesea de crizele de mortalitate locale, dar și regionale, evidențiază vulnerabilitatea în fața morții, dar și lipsa unui sistem de asistență medicală. Orice criză economică, generată de secetă sau ploi prea multe, apoi bolile, în fața cărora cei mai mulți dintre locuitorii acestor vremuri erau vulnerabili, nu în ultimul rând intemperiiile vremii (frigul, căldura sau ploile excesive) conduceau la apariția unor crize de mortalitate ce afectau pentru scurtă perioadă micile localități rurale, așa cum era și cazul satului Abrămuț. Asemenea evoluții oscilante ale ratei mortalității au fost identificate în numeroase alte localități. Ioan Bolovan, atunci când tratează subiectul mortalității în Transilvania, vorbește despre cazul unei localități din județul Mureș în care rata mortalității a coborât în 1898 la 14,4‰, asta deși înainte cu un an ea se ridicase la 44,7‰²³.

B. Evoluția deceselor în parohia greco-catolică Aușeu

În localitatea *Aușeu*, la 1880, din totalul de 487 locuitori, 460 erau români (94,5%). În același an, 475 locuitori erau greco-catolici (97,5%)²⁴. În localitate mai locuiau 11 maghiari ce împărtășeau și ei în majoritate confesiunea greco-catolică (doar 2 erau de confesiune romano-catolică, în timp ce o persoană era de confesiune reformată)²⁵. Determinarea indicelui brut de mortalitate într-o asemenea localitate, în care majoritatea aproape absolută a populației împărtășea o anumită confesiune, este mai ușor de făcut, asta deoarece variațiile cantitative ale dimensiunii comunității de la un an la altul aveau cauze mai degrabă demografice decât de ordin confesional. Puține persoane oscilau, în sensul ieșirilor sau intrărilor, spre, sau dinspre, comunitatea confesională (în acest caz comunitatea greco-catolică). Pe parcursul perioadei analizate, în această parohie au decedat 325 persoane (20,31 decedați/an)²⁶. Din totalul acestor persoane decedate, 153 au fost femei (47,08%), iar 172 au fost bărbați (52,92%). Rata masculinității deceselor este așadar mai ridicată și la nivelul acestei parohii.

Repartiția anuală a numărului de decese evidențiază și în cazul acestei parohii o distribuție oscilantă și neuniformă a deceselor. Dacă în anul 1865 s-au înregistrat doar 10 cazuri de deces, în anul 1874 acestea s-au ridicat la 50 (se poate constata așadar o creștere de 500% a numărului de decese). Trei ani mai târziu, în anul 1877, numărul deceselor s-a redus iarăși la 10, pentru ca în anul următor să crească iarăși (26 de cazuri). La o simplă privire asupra graficului de mai jos, putem constata evoluția oscilantă despre care vorbeam și care evidențiază puternica expunere în calea diverșilor factori de influență, dar și vulnerabilitatea vieții în calea presiunilor ce îmbrăcau diferite forme de exprimare.

²³ Apud Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 149

²⁴ *Recensământul din 1880...*, p. 52-53

²⁵ *Ibidem*

²⁶ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 71, 40-51

Creșterea constantă a numărului deceselor spre anul 1869 corespunde în linii mari unei crize de mortalitate care a afectat o mare parte a Transilvaniei nordice și a zonelor de câmpie ale acesteia. La această criză de mortalitate a contribuit, printre altele, marea secetă din anii 1864-1866, care a afectat grav părțile transilvănene amintite, epidemia de holeră din anul 1866, o epidemie ce a afectat în primul rând vitele, etc., „toate acestea diminuând puterea de rezistență a individului, ca urmare a unei alimentații deficitare și a asaltului epidemic”²⁷. Această criză de mortalitate, care a afectat în primul rând Transilvania intracarpatică, și-a făcut simțită prezența și în această localitate situată pe drumul de acces dinspre și spre această regiune. Nivelul relativ redus al numărului deceselor înregistrate în anii 1872-1873 ne determină să credem că epidemia de holeră, generalizată în întregul spațiu ungaro-transilvănean, nu a avut un efect direct asupra acestei localități. Criza de mortalitate foarte violentă înregistrată în anul imediat următor (în anul 1874 mor nu mai puțin de 50 persoane), ne determină să credem că efectele devastatoare ale epidemiei au fost mai degrabă indirecte și că acestea s-au manifestat cu o oarecare întârziere. Numeroase persoane mor din cauza „slăbiciunii”, „debilității” (termen folosit în epocă pentru a exprima insuficiențe fizice mai degrabă decât psihice) sau a „frigurilor”. Doar în luna noiembrie a acestui an mor 12 persoane (asta în condițiile în care la nivelul întregii perioade pe parcursul acestei luni au decedat doar 33 de persoane), semn al unei crize majore ce s-a instalat în această localitate din bazinul Crișului Repede. După o scurtă perioadă în care numărul persoanelor decedate s-a menținut la un nivel relativ scăzut, anul 1878 se „remarcă” iarăși prin numărul ridicat de persoane decedate. Numai în luna martie a acestui an mor 12 persoane (42,9% din totalul persoanelor decedate în acest an). Iarna grea și lipsurile specifice perioadei de la sfârșitul iernii și începutul primăverii, cunoscută drept „perioada de sudură” dintre recolte²⁸, a facilitat fără îndoială izbucnirea unui focar epidemiologic ce a condus la decesul acestor persoane.

Indicele ratei brute de mortalități pentru această localitate, calculat pentru anul 1880 (an pentru care cunoaștem, grație recensământului oficial efectuat de către statul austro-ungar, numărul exact al persoanelor ce constituiau comunitatea greco-catolică din această localitate), s-a ridicat la 29,47‰. Această valoare, ce plasează sub acest raport localitatea în categoria celor cu valori medii ale indicelui ratei mortalității, a putut fi în ansamblul perioadei analizate puțin mai ridicată, asta ținând cont de faptul că în anul 1880 au decedat doar 14 persoane, iar media anuală din această perioadă a fost de 20,31 decedați/an.

C. Evoluția deceselor în parohia greco-catolică Beiuș

Beiușul, la 1880, avea o populație ce număra 2.614 locuitori (etnic: 1.049 – români, 1310 – maghiari, 67 – germani, 22 – slovaci, 2 – ruteni, 89 – alte naționalități, 6 străini și 69 – cu limbă maternă necunoscută; confesional: 645 – O, 593 – GC, 524 – RC, 566 – CH, 272 – Iz, 6 – EV, 1 – unitarian)²⁹. Pe parcursul perioadei analizate, în această parohie au decedat 597 persoane (28,43 decedați/an)³⁰. Din totalul acestor persoane decedate, 290 au fost femei (48,6%), iar 307 au fost bărbați (51,4%)³¹. Rata masculinității deceselor este așadar mai ridicată și la nivelul acestei parohii greco-catolice.

²⁷ Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 140; Simion Retegan, *Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea, 1848-1867*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, 21, 1978, p. 193; Idem, *Un flagel de tip medieval: epidemia de holeră din Transilvania din 1866*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.), Sabin Manuilă, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între XVI – XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 200

²⁸ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)*, vol. I, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 86; Idem, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern* (în continuare *Lumea rurală din vestul României...*), ediția a II-a, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 20

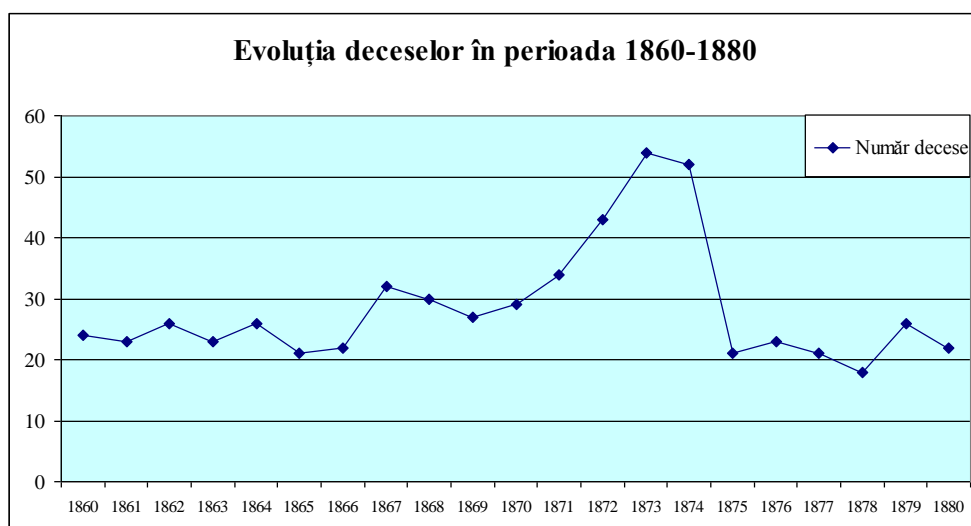
²⁹ *Recensământul din 1880...*, p. 50-51

³⁰ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 94, f. 25-49

³¹ *Ibidem*

Dimensiunea mai mare a comunității, precum și caracterul preurban al localității Beiuș, au condus la o oarecare distribuție anuală mai uniformă decât în cazul celorlalte comunități studiate. Faptul că aici asistența medicală era mai prezentă, apoi condițiile de viață, specifice unei existențe preurbane, unde ponderea activităților neagricole era destul de semnificativă, au contribuit din plin la conturarea unei „rezistențe” în fața crizelor de mortalitate. Crizele locale, ce măcinau numeroasele sate din zonele învecinate, nu sunt atât de vizibile în Beiuș. Graficul de mai jos este edificator în a observa faptul că această distribuție, relativ uniformă a deceselor, a fost perturbată doar de crizele majore, ce aveau o arie de manifestare mult mai mare și a căror intensitate nu a putut fi stopată nici în marile orașe. Epidemia de holeră din anii 1872-1873, dar și efectele indirecte care i-au urmat, pot fi ușor sesizate analizând evoluția deceselor din această perioadă. Doar în anul 1873 mor nu mai puțin de 15 persoane datorită holerei³². Anul următor, un an de asemenea cu multe cazuri de decese, 11 persoane au murit de „vărsatu”, o boală de asemenea contagioasă³³. Toate acestea evidențiază vulnerabilitatea sistemului medical din localitate, asta în ciuda progreselor înregistrate. În aceeași oridine de idei, efectele epidemiilor din anii 1866-1868 pot fi și ele observate printr-o ușoară creștere peste media anilor anteriori, a numărului de decese.

Această teorie a „uniformizării” numărului deceselor are un suport real doar până într-un anumit moment. Faptul că localitatea Beiuș se încadra în profilul localităților preurbane, în care efectele benefice ale dezvoltării economice erau evidente, nu a condus și spre o imediată reducere a ratei mortalității. Această rată se păstrează foarte ridicată (este drept că în condițiile în care numărul populației localității crește considerabil, iar numărul persoanelor decedate rămâne constant, putem spune că la începutul perioadei analizate rata de mortalitate a fost mult mai ridicată). Teoria noastră are suport doar prin faptul că la nivelul localității nu percepem oscilații mari cauzate de factori de sorginte locală. Erau eliminate în acest caz crizele locale de mortalitate? Da și nu. Pe de-o parte, constatăm o diminuare a influenței factorilor externi, în sensul violenței de exprimare, iar pe de altă parte, putem spune că, sub influența dimensiunii mai mari a localității, acești factori au acționat mai constant (nu la intensitate foarte mare și nici afectând întreaga populație). Ca atare, sub influența unor asemenea factori, au decedat persoane în fiecare an, fără însă a se înregistra ani cu rate de mortalitate spectaculoasă (așa cum a fost cazul anilor în care a acționat epidemia de holeră sau cea de dizenterie). Așadar, în acest ultim caz, teoria „uniformizării” repartiției anuale a deceselor nu-și are originea într-un sistem ce rezista mai ușor la crize (așa cum am precizat anterior), ci este o exprimare a unei realități mai complexe, specifică centrelor demografice mai mari.

Sursă: A.N-D.J. BH, *Colecția Registrilor de Stare Civilă*, dos. 94, f. 25-49

³² *Ibidem*, f. 40-42

³³ *Ibidem*, f. 42-44

Indicele ratei brute a mortalității, determinat pentru anul 1880, an situat ca valoare a numărului deceselor înregistrate la nivelul mediei anilor considerați „normali” (din această categorie i-am exceptat pe aceia în care efectele unor factori externi au condus la creșterea excesivă a numărului deceselor), s-a ridicat la 36,85%. Această valoare a indicelui brut de mortalitate se situează mult peste valorile înregistrate în același an în cea mai mare parte a localităților rurale din această regiune. O atare situație, combinată așa cum am putut observa și în cazul localităților Oradea și Satu Mare, confirmă faptul că indicele ratei mortalității s-a menținut foarte ridicat până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. O diminuare a ratei mortalității, așa cum am putut constata în cazul celor două mari orașe reședință de comitat, se va produce abia începând cu ultimul deceniu al veacului amintit.

D. Evoluția deceselor în parohia greco-catolică Borod

În această localitate diversitatea etno-confesională a populației era una foarte mare. Sub raport etnic, la 1880, din totalul de 1.489 locuitori, 861 erau români (57,8%), 269 erau maghiari (18,1%), 178 erau slovaci (11,9%), 42 erau germani (2,8%), restul fiind de alte naționalități sau cu limba maternă necunoscută³⁴. Din punct de vedere confesional diversitatea era și mai mare. Comunitatea greco-catolică număra 900 de persoane, cea romano-catolică 284, cea ortodoxă 74, cea reformată 59, iar cea mozaică 172 de persoane. Până în anul 1900 se pare că au intervenit câteva schimbări introduse de instalarea în localitate a unui important număr de slovaci. Din cei 2.558 de locuitori, 959 erau slovaci, 1.160 era români, iar 424 erau maghiari. Restul comunităților erau nesemnificative numeric. Structura confesională la 1900 o reflecta pe cea etnică: 1.085 persoane erau GC, 1.075 erau RC, 88 erau O, 63 erau CH. Numeroasă era și comunitatea izraelită din localitate (244 persoane)³⁵.

Pe parcursul perioadei analizate în această parohie au decedat 1.016 persoane (43,38 decedați/an)³⁶. Din totalul acestor persoane decedate, 490 au fost femei (48,23%), iar 526 au fost bărbați (51,77%)³⁷. Rata masculinității deceselor este așadar mai ridicată și la nivelul acestei parohii greco-catolice. Repartiția anuală a deceselor din această parohie evidențiază distribuția neuniformă și oscilantă pe parcursul perioadei analizate a numărului persoanelor decedate. Evoluția deceselor, așa cum se poate observa și din graficul de mai jos, evidențiază profundele crize de mortalitate cu care s-a confruntat această localitate. În numeroși ani s-au consemnat creșteri ale numărului de decese cu mult peste media anilor anteriori. Apoi, analizând cauzele care au condus la aceste adevărate explozii de mortalitate, constatăm faptul că localitatea, situată la fel ca și Aușeu, pe drumul ce leagă Ungaria de Transilvania, a fost profund afectată de crizele majore de mortalitate ce au afectat arii extinse ale Transilvaniei sau Ungariei. O asemenea afirmație își găsește suportul și în rata foarte mare a mortalității din această localitate.

Prima mare criză de mortalitate s-a înregistrat în anul 1863, când sub efectul unei epidemii de dizenterie numai în lunile noiembrie-decembrie mor în această parohie 12 persoane³⁸. În același an, preotul consemnează faptul că alte 12 persoane mor de *heptică*. Alte 8 persoane mor din cauza aprinderii de plămâni³⁹. O a doua criză evidentă de mortalitate apare în anul 1866 când, din cauza holerei, mor 19 persoane (dintre acestea, 17 cazuri s-au înregistrat în luna octombrie)⁴⁰.

³⁴ *Recensământul din 1880...*, p. 524-525

³⁵ *Recensământul din 1900...*, p. 118-119

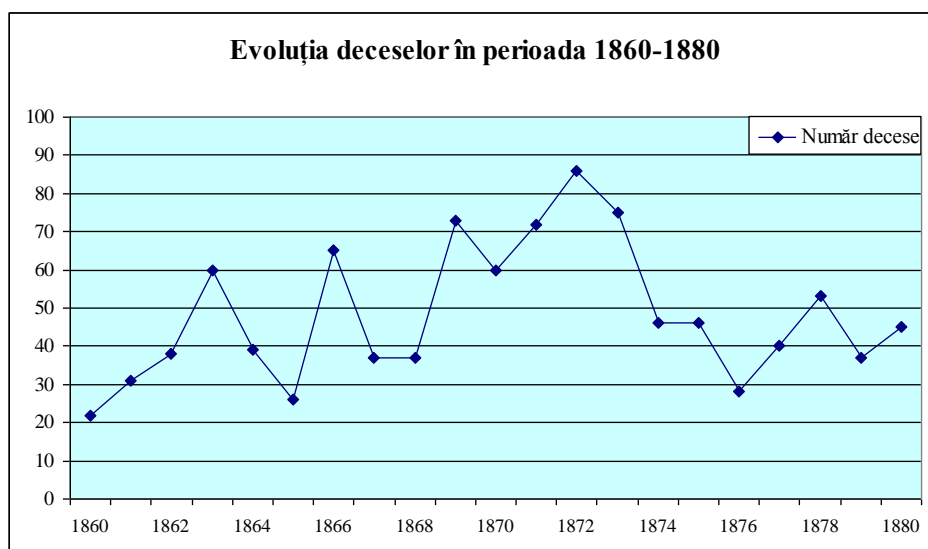
³⁶ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 144, f.160-164; 146, f. 1-47

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*, dos. 146, f. 1-4

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*, f. 9-12

Sursă: A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 144, f. 160-164; dos. 146, f. 1-47

Cea mai profundă criză de mortalitate din această localitate s-a instalat în anul 1869 și a afectat această comunitate până în anul 1873. Cauzele acestei mortalități foarte ridicate (în cei 4 ani ai acestei perioade mor nu mai puțin de 366 de persoane – asta în condițiile în care întreaga comunitate greco-catolică din această localitate nu depășea 1.000 de persoane) sunt multiple și complexe. Anul 1869 consemnează, față de anii 1867 și 1868 (în acești ani mor câte 37 de persoane), o dublare a numărului de decese ce ajunge la 73 de cazuri. De această dată responsabilă este, între altele, epidemia de malarie. Temuta maladie, rar întâlnită totuși în această perioadă, provoacă decesul a 18 persoane (14 în lunile martie-aprilie, iar 4 în august)⁴¹. Din cauza *frigurilor* (posibil tot din cauza malariei⁴²) mor 19 persoane în 1871⁴³, iar anul următor aceeași boală a curmat viața a 12 persoane⁴⁴. Tot în 1872, 19 persoane mor de *lungore*⁴⁵. Pe parcursul anului 1872 nu este consemnat niciun caz de deces datorat holerei⁴⁶. Anul următor însă teribila epidemie a condus la 19 decese în această parohie⁴⁷. Acestor boli li se alăturau crizele social-economice născute din spaima și temerile instalate odată cu bulversarea familiilor, fenomen provocat de numeroase cazuri de decese. Numeroase femei rămân văduve, copiii rămân orfani. Toate acestea se asociază pierderii suportului social și material provocat de moartea unui bărbat. Iată deci, un lung și complex șir de cauze care au condus către conturarea acestei negre perioade din istoria localității. Scurta perioadă de răgaz din anii 1874-1876 a fost urmată de o nouă criză de mortalitate, a cărei vârf a fost atins în anul 1878, când mor 53 de persoane⁴⁸.

Indicele ratei brute a mortalității, calculat pentru anul 1880, s-a ridicat în cazul acestei parohii la 50‰. Acest indice, calculat pentru un an normal în care numărul deceselor s-a apropiat de valoarea medie a celor 21 de ani ai perioadei analizate, demonstrează încă o dată faptul că, această localitate s-a confruntat cu o mortalitate foarte ridicată în toată această perioadă. Numărul mare al deceselor din această comunitate, coroborat cu numărul mai redus al nașterilor, a condus la necesitatea reglării fluxului demografic natural prin așezarea în localitate a altor persoane sosite aici

⁴¹ *Ibidem*, f. 17-20

⁴² Unii cercetători identifică, pentru anumiți ani, sub această denumire de „friguri”, consemnată în registrele parohiale din epocă, cunoscuta boală a malariei. A se vedea Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea* (în continuare *Populația comitatului Arad...*), Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2003, p. 188

⁴³ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 146, f. 23-26

⁴⁴ *Ibidem*, f. 26-30

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Ibidem*, f. 30-33

⁴⁸ *Ibidem*, f. 41-44

din alte localități (numai în perioada 1880-1900 în această localitate numărul slovacilor a crescut prin imigrație de la 178 de persoane, la 959 persoane⁴⁹).

E. Evoluția deceselor în localitatea Ghenci

Localitatea Ghenci este situată în actuala comună Căuaș (jud. Satu Mare). La 1880, localitatea număra 1.114 locuitori împărțiți din punct de vedere etnic în două mari comunități: maghiară și română (813 erau maghiari, reprezentând 72,9%, iar 244 erau români, reprezentând 21,9%). Alături de cele două comunități mai locuiau 2 germani și 1 rutean (54 persoane aveau limba maternă necunoscută). Confesional, cele mai importante comunități erau cea calvină (710 enoriași, reprezentând 63,7% din totalul populației) și cea greco-catolică (309 enoriași, reprezentând 27,7%). În localitate mai locuiau 84 de RC și 11 Iz⁵⁰. La 1900, din totalul de 1.437 locuitori, maghiarii reprezentau 76,2% (1.095 persoane), iar românii 23,8% (342 persoane). Confesiunea majoritară era cea reformată (calvină) (aceasta număra 894 persoane, reprezentând 62,2%). Comunitatea greco-catolică (429 persoane, reprezentând 29,8%) era urmată de cea evanghelică (aceasta număra 95 persoane, reprezentând 6,6%)⁵¹.

Analiza noastră s-a produs, la fel ca și în cazul analizei natalității, asupra celor două parohii (greco-catolică și reformată) ce adunau în comunitățile lor pe majoritatea locuitorilor acestui sat. Ca urmare a acestei cercetări paralele, vom avea posibilitatea de a face comparații între fenomenul mortalității la cele două comunități. O asemenea abordare este în măsură să răspundă unor întrebări legate de anumite mecanisme și comportamente ale populației din această localitate și nu numai. De asemenea, făcând acest studiu paralel și comparativ, avem posibilitatea de a aborda dintr-o altă perspectivă crizele de mortalitate locală invocate de către noi cu ocazia celorlalte studii de caz efectuate. Sunt acestea adevărate crize locale, caz în care ele ar trebui să se manifeste în ambele parohii, sau mai degrabă acestea îmbracă forma unor accidente?

Pe parcursul celor 48 de ani ai perioadei 1863-1910⁵², în cele două comunități au decedat un număr total de 1.528 persoane (31,83 decedați/an). Dintre aceștia, 604 persoane au fost de confesiune greco-catolică (39,5%), iar 924 au fost de confesiune reformată (60,5%). Comparativ, media anuală a numărului de decedați a fost de 12,58 persoane decedate/an în cazul comunității greco-catolice, iar în cazul celei reformate de 21,49 persoane decedate/an (în acest calcul nu au fost introduși anii pentru care nu a putut fi reconstituit numărul de decese).

Urmărind repartitia anuală a deceselor din cele două parohii, observăm faptul că evoluția acestora este oarecum similară doar pentru anumite momente (momentele cu mortalitate redusă sau ridicată specifice regiunii în ansamblu). În anumiți ani sunt evidențiate chiar tendințe diametral opuse în cele două parohii. Care să fie explicația reală pentru aceste tendințe? Explicația existenței unor crize locale de mortalitate mai poate fi menținută doar într-o mică parte. Existența acestora nu poate fi eliminată (prezența lor este chiar demonstrată documentar!), însă analizând comparativ cele două parohii, trebuie, fără îndoială, să ținem cont de structura socio-profesională și de particularitățile fiecărei comunități.

Repartitia anuală a deceselor (1863-1910)⁵³

Anul	Număr decedați		Anul	Număr decedați		Anul	Număr decedați	
	Parohia GC	Parohia CH		Parohia GC	Parohia CH		Parohia GC	Parohia CH
1863	10	23	1879	10	20	1895	10	28

⁴⁹ *Recensământul din 1880...*, p. 524-525; *Recensământul din 1900...*, p. 118-119

⁵⁰ *Recensământul din 1880...*, p. 278-279

⁵¹ *Recensământul din 1900...*, p. 478-479

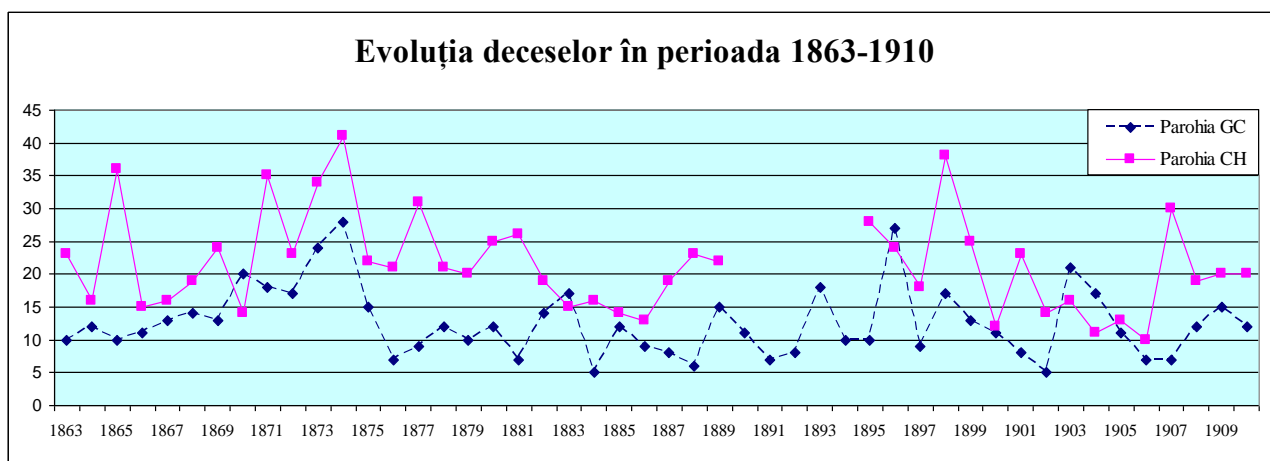
⁵² În analiza noastră nu au fost incluse cazurile de deces înregistrate în parohia reformată din această localitate din perioada 1890-1894 ce nu au putut fi reconstituite datorită lipsei acestora din registrul parohial.

⁵³ Camelia Chereji, *Familia în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei. Studiu de caz: satul Ghenci din comitatul Satu Mare 1863-1918*, lucrare de dizertație, Universitatea din Oradea, 2000, p. 50-53; A.N-D.J. SM, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 655-657. În cazul parohiei reformate din această localitate informațiile cu privire la persoanele decedate în perioada 1890-1894 nu au putut fi reconstituite datorită lipsei acestora din registrul parohial.

1864	12	16	1880	12	25	1896	27	24
1865	10	36	1881	7	26	1897	9	18
1866	11	15	1882	14	19	1898	17	38
1867	13	16	1883	17	15	1899	13	25
1868	14	19	1884	5	16	1900	11	12
1869	13	24	1885	12	14	1901	8	23
1870	20	14	1886	9	13	1902	5	14
1871	18	35	1887	8	19	1903	21	16
1872	17	23	1888	6	23	1904	17	11
1873	24	34	1889	15	22	1905	11	13
1874	28	41	1890	11		1906	7	10
1875	15	22	1891	7		1907	7	30
1876	7	21	1892	8		1908	12	19
1877	9	31	1893	18		1909	15	20
1878	12	21	1894	10		1910	12	20

Surse: A.N-D.J. SM, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 655-657 passim; Camelia Chereji, *op. cit.*, p. 50-53

Sub raport cantitativ, observăm o mai mare variație de la an la an a numărului de decedați în parohia reformată, comparativ cu cea greco-catolică. E drept, pe fondul unei dimensiuni mai mari a comunității reformate, numărul decedaților de confesiune calvină a fost unul superior. Care să fie însă explicația unei variații mult mai mari a numărului deceselor? A fost oarecum mai vulnerabilă comunitatea reformată în fața influenței negative a factorilor socio-economici sau a epidemiilor? Ar putea fi adevărată o asemenea supoziție, în condițiile în care alături de reformații maghiari în parohia din Ghenci (în special în filii) mai exista și o comunitate reformată alcătuită din țigani. Vulnerabilitatea mai mare a acestei comunități de țigani a contribuit fără îndoială la o nuanțare a tendințelor exprimate la nivelul comunității reformate cel puțin în anumiți ani. Pe de altă parte, cu amendamentul introdus de dimensiunea mai mare a comunității reformate, constatăm faptul că în anumiți ani (cu precădere spre sfârșitul perioadei analizate) s-au consemnat variații tot mai mici între numărul deceselor din cele două parohii. În câțiva ani, așa cum poate fi observat și din graficul de mai jos, numărul decedaților din parohia greco-catolică chiar l-a depășit pe cel înregistrat în parohia reformată. Această realitate, coroborată cu rata de natalitate mai ridicată în comunitatea greco-catolică din această perioadă de sfârșit de secol XIX și început de secol XX, ne determină să credem că avem de-a face, în acest ultim caz, cu o comunitate mai tradiționalistă, ce se schimbă mult mai greu. Efectele unei asemenea realități pot fi între altele refuzul acceptării elementelor noi, ce schimbă optica vieții, dar și condițiile de viață. Sub acest raport, oarecum similar cu ipotezele lansate în cazul comunității, mult mai reduse numeric de altfel a țiganilor din aceste două parohii, comunitatea românească greco-catolică rămâne ancorată în tradițional, iar rata de mortalitate, în special în rândul copiilor, a fost mult mai ridicată (această afirmație va fi demonstrată cu ocazia analizei speranței de viață a acestor comunități din subcapitolul următor). Mai mult, pe parcursul perioadei analizate identificăm o scădere mult mai semnificativă a ratei mortalității în rândul comunității reformate decât în rândul celei greco-catolice.

Indicele ratei brute a mortalității, calculat pentru ambele comunități, a fost pentru anul 1880 de 36,3%, iar pentru anul 1900 de doar 17,4%. O asemenea scădere a ratei mortalității se înscrie în tendința generală consemnată la nivelul comitatului sătmărean. Analizând comparativ situația din cele două comunități confesionale, descoperim tocmai ceea ce am afirmat câteva rânduri mai sus și anume faptul că, în ciuda unei diminuări consistente, rata mortalității, la populația greco-catolică nu cunoaște același ritm de reducere ca și în cazul celei reformate. Dacă la reformați rata mortalității se reduce foarte mult de la 35,2% la doar 13,4% (valoare cu mult sub nivelul ratei medii pentru această perioadă), la populația greco-catolică diminuarea se face de la 38,8% la 25,6%. Dincolo de analiza comparativă, trebuie remarcat faptul că pentru anii 1880 și 1900 rata mortalității din această localitate se situează la un nivel foarte scăzut (chiar și pentru nivelul înregistrat în comunitatea greco-catolică). Se impune precizarea că, pe fondul unui evident proces de diminuare a ratei mortalității, în decursul perioadei analizate au intervenit numeroase și brutale crize de mortalitate ce au condus la explozii ale ratei mortalității în numeroși ani. În acest sens, perioada de început a anilor '70 se remarcă printr-o rată medie a mortalității ce depășea valoarea de 50%. Iată deci, puternice reminiscențe ale vechiului sistem demografic se păstrează în această localitate ce cunoaște un vădit și remarcabil proces de transformări demografice pozitive. Așa cum vom vedea din analiza deceselor pe grupe de vârstă, în numeroși ani, mai mult de jumătate dintre persoanele decedate au fost copii ce încă nu au împlinit vârsta de un an, fapt ce plasează rata mortalității infantile din această localitate la o valorare greu de imaginat și pentru sfârșitul secolului al XIX-lea.

2. Speranța de viață și mortalitatea infantilă – indicatori ai vulnerabilității comunităților umane

Speranța de viață la naștere sau vârsta medie de viață a fost în strânsă legătură cu fenomenul și structura mortalității. Crizele majore de mortalitate din anumiți ani, au redus foarte mult speranța de viață din localitățile și spațiul analizat. Mortalitatea foarte mare, ce a afectat toate grupele de vârstă, a condus așa cum era de așteptat la o scădere considerabilă a vârstei medii de viață a populației. În ciuda tuturor acestor reminiscențe ale vechiului sistem demografic, evoluția pozitivă din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a contribuit la o consolidare a progreselor făcute în această direcție. Sub raportul speranței de viață a populației, nu doar în acest spațiu, ci în întreaga regiune, s-a putut constata o adevărată revoluție în sens pozitiv. Așa cum a fost remarcat pe parcursul prezentului studiu, rata mortalității din regiune, ca de altfel din toată Ungaria și Transilvania, a cunoscut un accentuat proces de diminuare, conducând astfel aceste regiuni spre modelul demografic specific la aceea dată în partea centrală și occidentală a continentului european. Dacă în anii '70, sub efectul profunde crize economice din regiune și a devastatoarei epidemii de holeră din anii 1872-1873, precum și a efectelor negative ce au persistat

până spre 1880, speranța de viață a populației Transilvaniei se ridică doar la 27 de ani⁵⁴, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, sub efectul pozitiv al scăderii ratei mortalității, speranța de viață medie a populației din Transilvania și Ungaria a crescut la 38,2 ani. În același timp, în România, potrivit tabelelor de mortalitate din anii 1899-1901, calculate de M. Sanielevici, speranța de viață era de 36,4 ani⁵⁵. În toată această perioadă, în țările dezvoltate ale Europei apusene speranța de viață se situa între 48-54 de ani⁵⁶.

Remarcăm șocanta distribuție pe grupe de vârstă, nu doar în unele parohii, ci absolut în toate cele șase studiate (asta chiar dacă există diferențe semnificative între structura pe vârste a deceselor de la caz la caz). După cum se poate observa din analiza tabelelor următoare, cea mai mare incidență o are mortalitate infantilă. Numărul copiilor ce mor în primul an de viață, ca și rata mortalității infantile (calculată ca raport între numărul copiilor decedați în vârstă de până la un an și numărul născuților vii din cursul aceluși an), coroborate cu ponderea mare a deceselor la copiii de 1-5 ani, evidențiază în analiza mortalității o „dominare a grupelor mici de vârstă”⁵⁷. Copiii sunt cei mai expuși presiunii ridicate a factorilor interni și externi ce conduc la deces. Ei, copiii, sunt cei mai vulnerabili în fața „ghiarelor morții”, în toate anotimpurile și în toate comunitățile. O asemenea realitate este surprinsă în întreaga Transilvanie⁵⁸. Aici ponderea copiilor morți până la vârsta de 5 ani a fost de 40,8% în 1865, de 47,3% în 1885 și de 46,6% în 1895⁵⁹. O asemenea mare rată a mortalității în rândul copiilor i-a determinat pe unii cercetători să vorbească despre „doza uriașă de hazard” ce condiționa supraviețuirea celor mici, „cel puțin până la generalizarea progreselor din medicină și până când blocajul mental ostil acestora a început să se fisureze”⁶⁰.

În parohia greco-catolică din Abrămuț, conform registrului parohial din perioada 1860-1880, se confirmă faptul că numărul și ponderea copiilor decedați a fost extrem de mare. Nu mai puțin de 25,41% (93 de cazuri), din totalul de 366 persoane decedate în această perioadă, au fost copii cu vârstă de până la un an⁶¹. În același timp, ponderea copiilor cu vârstă de la 1 la 5 ani decedați s-a ridicat la 22,4% din totalul persoanelor decedate. Comparativ, după cele două grupe de vârstă, urmau alte două grupe (cea de 21-30 ani și cea de 31-40 ani) în care, cumulat, ponderea persoanelor decedate se apropia de 20%. Prezența în aceste grupe de vârstă a unui număr ridicat de persoane decedate, după „accidentele” din primii ani de viață (care prin numărul ridicat par a deveni reguli și constatări ale normalității), ne determină să credem că aceasta era vârsta la care mureau de regulă persoanele ce supraviețuiau copilăriei. Doar 8 persoane din această localitate reușesc să depășească vârsta de 70 de ani. În schimb, peste vârsta de 80 de ani nu trece nicio persoană din această parohie⁶². Speranța de viață sau vârsta medie la moarte pentru această parohie s-a situat pentru perioada 1860-1880 la 20,24 de ani. În același timp, vârsta considerată mediană (până la care

⁵⁴ Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 149; Simion Retegan, *Realități demografice ale satului românesc din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea (Solnocul Inferior)*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 169

⁵⁵ Apud Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870-2030)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 75

⁵⁶ Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 149

⁵⁷ Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni (1857-1910)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 139

⁵⁸ Daniela Deteșan, *Mortalitatea în comitatul Cluj în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Evoluții demografice locale*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.), *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, p. 89-122

⁵⁹ Luminița Dumănescu, *op. cit.*, p. 136-137. În localitatea Cluj-Mănăștur ponderea copiilor decedați până la vârsta de 5 ani s-a ridicat la 57,5% din totalul persoanelor decedate, iar rata mortalității infantile pentru perioadei 1855-1904 s-a ridicat la 354,2%, cu mult peste valoarea înregistrată la nivelul întregii Transilvanii (193‰) pentru primul deceniu al secolului al XX-lea.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 85.

⁶¹ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 7, 37-55

⁶² Continuând comparația cu parohia reformată din localitate precizăm faptul că aici 17,01% (25 de cazuri) din totalul de 147 persoane decedate în această perioadă au fost copii cu vârstă de până la un an. În același timp, ponderea copiilor cu vârstă de la 1 la 5 ani decedați s-a ridicat la 21,09% din totalul persoanelor decedate. Comparativ, după cele două grupe de vârstă, urmau alte două grupe (cea de 41-50 ani și cea de 51-60 ani) în care, cumulat, ponderea persoanelor decedate se apropia de 25%. Iată deci, între cele două parohii se poate constata o diferență semnificativă.

s-au stins din viață 50% din totalul persoanelor decedate în întreaga perioadă analizată) a fost de 6,5 ani. Practic, așa cum se poate vedea din tabelul de mai sus, 47,81% dintre persoane mor înainte de a trece de 5 ani. O asemenea distribuție a vârstei medii la deces (speranța de viață a unei populații), cât și a vârstei mediane, diminuate fără îndoială de crizele de mortalitate ce i-au afectat în special pe copii (ai căror organism era mai puțin rezistent în fața capriciilor vremii), plasează această parohie sub valorile medii consemnate în majoritatea localităților rurale ale Crișanei. Socantă este însă comparația cu parohia reformată din localitate. În cazul acestei parohii speranța de viață, calculată pentru aceeași perioadă a fost de 27,87 de ani. În același timp, vârsta considerată mediană (până la care s-au stins din viață 50% din totalul persoanelor decedate în întreaga perioadă analizată) a fost de 25 ani⁶³. Care să fie explicațiile pentru o asemenea mare diferență? De ce copiii greco-catolicilor mureau într-o asemenea proporție? Existența unor epidemii locale pare a fi confirmată de faptul că ambele comunități au fost grav afectate de o mortalitate ridicată. Fenomenul are, însă, în cazul comunității greco-catolice o amploare mult mai mare, ceea ce ne determină să credem că parohia greco-catolică, prin structura și natura deceselor, era încă puternic ancorată în tradițional, fiind foarte puțin receptivă la schimbările pozitive ale modernității ce se petrec în această perioadă. Mai mult, în condițiile influențelor negative ale presiunilor socio-economice, dar și a epidemiilor care bântuiau aceste regiuni, suntem tentați să credem că enoriașii greco-catolici erau mai vulnerabili (posibil erau și mult mai săraci, mai puțin educați, iar copiii lor mai puțin îngrijiți – un studiu ulterior pe acest subiect va putea lămuri această chestiune).

În parohia greco-catolică Beiuș, oarecum surprinzător (localitatea avea un evident statut preurban), ponderea copiilor care mor înainte de a împlini vârsta de un an din totalul deceselor este la fel de mare (24,16%). Cumulată cu ponderea celor care mor la vârste de 1-5 ani, ponderea copiilor de sub 6 ani ce mor s-a ridicat la 38,93% din totalul persoanelor decedate în parohie pe parcursul perioadei 1860-1880. Caracterul preurban al localității, asociat cu o creștere semnificativă a ponderii activităților neagricole, dar și cu o creștere a nivelului de trai la nivelul localității, nu a condus la o diminuare a ratei mortalității. Mai mult, indicele ratei mortalității infantile rămâne foarte ridicat. În aceeași tendință, remarcăm de asemenea faptul că o singură persoană reușește, din cele 596 care mor în această perioadă (și cărora li s-a putut reconstitui vârsta), să treacă de vârsta de 80 ani⁶⁴. Realitatea, deja surprinsă, poate fi remarcată și din nivelul speranței de viață ce s-a înregistrat în această comunitate (aceasta se ridică la doar 25,42 ani). Mai mult, vârsta mediană este de doar 18 ani. Astfel, doar 50% din persoanele decedate au reușit să treacă de această vârstă. Sub raportul celor doi indicatori putem constata că, în ciuda dezvoltării economice net superioară celorlalte localități rurale cercetate, nivelul așteptărilor de aici nu a fost confirmat. Cea mai mare parte a comunității greco-catolice de aici rămâne departe de aceste prefaceri binefăcătoare.

Socantă prin distribuția pe grupe de vârstă a deceselor, ce evidențiază o mortalitate excesiv de mare în rândul copiilor, este realitatea crudă întâlnită în localitatea sătmăreană Ghenci⁶⁵. Aici vârsta mediană este de numai 4 ani în cazul comunității greco-catolice și, oarecum mai bine am putea spune, de 7 ani în cazul comunității reformate. Cum era oare posibil ca jumătate dintre persoanele care mor în parohia greco-catolică să nu fi împlinit vârsta de 5 ani? Sau, cum era oare posibil ca doar jumătate dintre cei 604 greco-catolici, care mor în perioada 1863-1910, în această localitate să treacă de 4 ani? Deși oarecum mai bună, situația întâlnită în cazul parohiei reformate evidențiază și ea aceeași crudă realitate: copiii din această localitate reușeau într-o mică măsură să treacă de 10 ani. Doar 38,58% în cazul greco-catolicilor și 46% în cazul reformatilor dintre persoanele decedate au trecut pragul anului al 11-lea din viață. Această teribilă realitate, coroborată cu faptul că 36,42% dintre greco-catolicii decedați mureau înainte de a împlini 1 an (în cazul reformatilor ponderea copiilor de până într-un an care mor din totalul persoanelor decedate se ridică la 33,87%) se datora fără îndoială mortalității foarte mari în rândul copiilor.

⁶³ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 11, 17-33

⁶⁴ *Ibidem*, dos. 94, f. 25-49

⁶⁵ A.N-D.J. SM, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 655-657 *passim*; Camelia Cheregi, *op. cit.*, p. 50-53

Tradiționalismul și puternica ancorare în vechiul regim demografic a acestei localități este evidențiată și de speranța de viață înregistrată: 20,52 ani în cazul parohiei greco-catolice și 23,52 ani în cazul parohiei reformate. Această realitate, surprinsă de către noi și cu ocazia analizei evoluției deceselor, este mai dureroasă în cazul comunității greco-catolice, unde abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se întrevăd câteva transformări ale acestui model demografic. Transformările de fond sunt semnificative în sensul diminuării ratei mortalității pe toate grupele de vârstă (deci și a numărului copiilor decedați), rămâne însă mare ponderea copiilor decedați din totalul persoanelor care mor aici. Concluzia care se desprinde în urma analizei făcute asupra acestei localități este aceea că, în ciuda progreselor vizibile de diminuare a ratei mortalității, în numeroși ani intervin brutale crize de mortalitate ale căror efecte sunt multiplicare de vulnerabilitatea acestei comunități. Evoluția oscilantă a numărului de decese de la an la an este o dovadă a acestei stări de fapt.

Strâns legată de structura pe grupe de vârstă a deceselor este și analiza mortalității infantile. Definită ca fiind mortalitatea nou-născuților până la împlinirea vârstei de 1 an⁶⁶, mortalitatea infantilă se calculează (indicele ratei de mortalitate infantilă!) ca raport între numărul persoanelor decedate cu vârsta de sub un an și numărul nașcuților dintr-un an. Pentru a surprinde fenomenul, în ansamblu său, propunem și folosirea indicatorului *ratei medii a mortalității infantile*, rezultată, din raportarea tuturor copiilor de sub 1 an decedați într-o perioadă dată la numărul total al nașcuților din perioada respectivă.

Prin analiza ponderii copiilor de sub un an care mor din totalul deceselor, atât la nivelul comitatelor Bihor și Sătmăș, cât și la nivelul mai multor localități analizate, s-a putut constata faptul că, pentru această perioadă, rata mortalității infantile s-a menținut încă la un nivel foarte ridicat. În ciuda unor evidente progrese din domeniul medical sau socio-economic, grupa de vârstă a copiilor, în special a nou-născuților, rămâne categoria cea mai vulnerabilă în fața presiunilor exercitate de neajunsurile și numeroasele pusee de epidemii ce caracterizau aceste vremuri. Spre sfârșitul perioadei, în urma unor calcule matematice, se constată o diminuare a ratei mortalității, în general, și a ratei mortalității infantile în special. În ciuda evidentelor progrese, în comparație cu perioada 1860-1880, în anul 1910 ponderea copiilor decedați s-a menținut încă foarte ridicată. În Bihor, ponderea copiilor cu vârsta de până la 5 ani decedați din totalul copiilor nașcuți a fost de 34,2%, iar a celor de sub vârsta de 7 ani de 36,3%⁶⁷. În comitatul Sătmăș, fapt dovedit și de ponderea mare a copiilor decedați în localitatea Ghenci, mortalitatea în rândul copiilor este și mai ridicată: din totalul copiilor nașcuți, ponderea celor care mor până la 5 ani a fost de 36,3% în anul 1910, iar a celor cu vârsta de sub 7 ani de 38,4%⁶⁸.

⁶⁶ Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad...*, p. 191

⁶⁷ *Izvoare de demografie istorică...*, p. 645. În același an, oarecum paradoxal, în localitatea Oradea ponderea copiilor ce mor la vârste de sub 5 ani (36,1% din totalul nașcuților) și sub 7 ani (37,3% din totalul nașcuților) a fost și mai ridicată. O asemenea pondere ridicată a mortalității în rândul copiilor de la oraș, este surprinzătoare la prima vedere (ținând cont de faptul că la oraș apar deja semnele unei dezvoltări economice ce conduc la creșterea nivelului de trai, iar în același context se poate constata și dezvoltarea unui sistem medical mai prezent și totodată mai eficient – toate acestea dovedite, de altfel, de faptul că la oraș ponderea copiilor decedați din totalul deceselor a fost mai scăzută decât în restul comitatului – doar 36,7% dintre persoanele decedate în Oradea au fost copii sub 5 ani, în același timp ponderea copiilor de aceeași vârstă din totalul deceselor la nivelul întregului comitat a fost de 51,6%). La oraș însă, în ciuda acestor progrese, intervin alți factori ce țin mai degrabă de contextul social, dar și de profilul economic al localității. Concentrarea unui număr mai mare de oameni în același loc era în măsură să sporească efectele negative ale unei epidemii locale și în general să conducă la apariția unor momente cu pusee de mortalitate foarte mare. Într-o asemenea situație, dacă ipoteza noastră se adevărește ca fiind una solidă, rata mortalității în rândul copiilor de la oraș este mai fluctuantă de la an la an (funcție de prezența și tăria factorilor de influență), dar și de la un oraș la altul.

⁶⁸ *Ibidem*. În cazul acestui comitat (pentru anul 1910!) ponderea copiilor decedați este mai ridicată în mediul rural decât în mediul urban. În orașul Satu Mare, ponderea copiilor decedați la vârsta de până la 5 ani din totalul copiilor nașcuți a fost de 34,5% (din totalul decedaților ponderea a fost de 46,7%), iar a celor ce mor până la vârsta de 7 ani de 35,7% (din totalul decedaților ponderea a fost tot de 35,7%).

În perioada 1900-1910 numărul mediu anual al copiilor născuți a fost de 17.547 în Bihor și de 9.655 în Sătmar⁶⁹. În aceeași perioadă, în Bihor numărul mediu anual al copiilor cu vârsta de sub un an ce mor a fost de 4.094, iar în Sătmar de 2.198 copii decedați. Plecând de la aceste valori medii ale numărului decedaților cu vârsta de sub un an și al numărului mediu de născuți pentru perioada 1900-1910, rata medie a mortalității infantile calculată a fost de 232,95‰ pentru Bihor și de 227,65‰. Iată deci, o pondere foarte ridicată a ratei mortalității infantile din cele două comitate. Aceste valori se situează peste cele înregistrate la nivelul întregii Transilvanii, unde în aceeași perioadă s-a înregistrat o valoare medie a ratei mortalității infantile de 206,24‰⁷⁰. În pofida acestei rate a mortalității infantile foarte ridicate, au existat în această perioadă, și comitate unde indicele ratei mortalității infantile a fost și mai ridicat: în Arad, de exemplu, rata mortalității infantile a fost de 245,56‰⁷¹.

În cele două orașe reședință de comitat, indicele ratei medii a mortalității infantile, calculat pentru perioada 1900-1910 s-a situat la valori mai scăzute în comparație cu valorile consemnate la nivelul întregului spațiu al comitatelor⁷². În Oradea, pe parcursul acestei perioade s-a înregistrat o rată a mortalității infantile de 213,25‰, iar în Satu Mare de 219,98‰⁷³.

O rată mare a mortalității infantile a fost descoperită și din analiza registrelor parohiale de stare civilă. Analiza unor localități rurale surprinde însă prin variațiile ratei mortalității infantile de la caz la caz, dar și prin faptul că în unele localități rurale valoarea acestui indice era mult mai scăzută decât media comitatului sau decât valoarea înregistrată în orașele reședință de comitat. Erau copiii mai bine îngrijiți în aceste localități? Erau localitățile relativ mai izolate mai ferite de efectele devastatoare ale bolilor ce-i afectau în special pe copii? Posibile explicații ale unei asemenea realități putem căuta fără îndoială în particularitățile socio-economice ale localității, dar și în specificul cultural și tradițional local.

În parohia greco-catolică din Abrămuț, conform registrului parohial din perioada 1860-1880, nu mai puțin de 25,41% (93 de cazuri), din totalul de 366 persoane decedate în această perioadă, au fost copii cu vârstă de până la un an⁷⁴. Așadar, 93 din cei 339 de copii ce se nasc în această parohie⁷⁵ au murit înainte de a împlini un an. Indicele ratei medii a mortalității infantile a fost în acest caz de 274,33‰ (valoarea situată peste media comitatului). În parohia greco-catolică din Aușeu, în aceeași perioadă, ponderea copiilor cu vârste de până la un an care au murit din totalul persoanelor decedate este puțin mai redusă (20,92% - 68 cazuri)⁷⁶. În condițiile în care pe parcursul acestei perioade s-au născut 472 de copii⁷⁷, rezultă o rată medie a mortalității infantile de 144,06‰. În parohia greco-catolică Beiuș, oarecum surprinzător, ponderea copiilor care mor înainte de a

⁶⁹ *Ibidem*, p. 656-659; *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat.*, vol. 46, *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1910. Évi Népmozgalma Községenkint* (în continuare *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat.*, vol. 46...), Budapesta, 1913, p. 280-459

⁷⁰ În calcul au intrat toate localitățile transilvănene ale actualului spațiu românesc inclusiv regiunile Banatului, Crișanei și Maramureșului, unde în perioada 1900-1910 s-au născut un număr mediu anual de 177.980 de copii și, unde, au murit anual în medie 36.707 copii cu vârsta de sub un an. Cf. *Izvoare de demografie istorică...*, p. 660-661

⁷¹ *Ibidem*, p. 656-657. Rata mare a mortalității infantile din acest comitat, situată mult peste media Transilvaniei și Ungariei, a fost remarcată și în urma analizei făcute de prof. Pădureanu asupra populației acestui comitat. Potrivit acestui studiu, în anul 1893 rata mortalității copiilor de până la vârsta de 5 ani a fost de 475,6‰. Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad...*, p. 192

⁷² Aceasta explică variația mare de la an la an, comparativ cu valorile consemnate în anul 1910 (a se vedea nota de mai sus referitoare la acest subiect), și, totodată, vulnerabilitatea vieții copiilor din marile orașe, în special din unele cartiere la sărace.

⁷³ *Izvoare de demografie istorică...*, p. 656-659. Rata mai mare a mortalității infantile din orașul Satu Mare (comparativ cu cea din Oradea) este însoțită în toată această perioadă de o rată a natalității de asemenea mai ridicată în cazul acestui oraș. Constatăm așadar, odată în plus faptul că între rata mare a deceselor dintr-o comunitate, în special a copiilor, și rata natalității există o strânsă legătură. Numeroasele decese conducând, prin reacții naturale ale familiilor, la o natalitate ridicată.

⁷⁴ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 7, f. 37-55

⁷⁵ *Ibidem*, f. 6-22

⁷⁶ *Ibidem*, dos. 71, f.

⁷⁷ *Ibidem*, f.

împlini vârsta de un an din totalul deceselor este și mai mare (24,16%)⁷⁸. Din cei 480 de copii care se nasc în perioada 1860-1880⁷⁹, 144 mor înainte de a împlini vârsta de un an, ceea ce înseamnă o rată medie a mortalității infantile (300‰) situată mult peste valoarea comitatului Bihor. În parohia greco-catolică din Borod, la fel ca și în celelalte analizate, se poate remarca vulnerabilitatea în fața morții a categoriilor de vârstă de până la 5 ani, mai ales la nou-născuții în vârstă de până la un an. Din cele 1.012 decese la care a fost reconstituită vârsta persoanei la moarte, 219 au fost copii cu vârsta de până la 1 an (21,64% din totalul persoanelor decedate)⁸⁰. Raportată la numărul de 849 persoane născute în această parohie⁸¹, rata medie a mortalității infantile rezultată, pentru perioada 1860-1880, a fost de 257,95‰.

Șocantă prin distribuția pe grupe de vârstă a deceselor, ce evidențiază o mortalitate excesiv de mare în rândul copiilor, este realitatea crudă întâlnită în localitatea sătmăreană Ghenci⁸². În perioada 1863-1910, doar 38,58% în cazul greco-catolicilor și de 46% în cazul reformatilor dintre persoanele decedate au trecut pragul anului al 11-lea din viață. Această teribilă realitate, coroborată cu faptul că 36,42% dintre greco-catolicii decedați mureau înainte de a împlini 1 an (în cazul reformatilor ponderea copiilor de până într-un an ce mor din totalul persoanelor decedate se ridică la 33,87%) se datora fără îndoială mortalității foarte mari în rândul copiilor. Raportat la numărul de născuți (839 în familiile greco-catolice și 1.546 în familiile reformate) ponderea ratei medii a mortalității infantile din această localitate s-a ridicat la 223,48‰ (262,21‰ în parohia greco-catolică și 202,45‰ în parohia reformată).

În cele 185 familii oficiate de către parohul greco-catolic din Șuncuiuș de Beiuș în perioada 1860-1910 s-au născut 679 de copii, dintre aceștia, au murit sigur înainte de a împlini 1 an cel puțin 46 copii (precizăm faptul că informațiile în acest caz nu sunt complete - atâția consemnează preotul⁸³) mor înainte de împlini vârsta de un an. Rata mortalității infantile se ridică așadar la 67,74‰⁸⁴. Foarte mulți născuți mor la vârste foarte fragede, o mare parte dintre ei nu ajung la vârsta maturității niciodată. Există cinci familii în această (cazuri în care s-au consemnat datele de către preoți) ce au avut cel puțin doi copii decedați înainte de a împlini un an. Luându-le în ordinea cronologică a datei încheierii căsătoriei vom încerca să prezentăm cazurile acestor familii. În familia încheiată la 30 iunie 1861, prin unirea dintre Timra Moise și Lingurar Ana, primii doi copii (născuți la 7, respectiv 9 ani de la căsătorie) mor înainte de a împlini două luni. Budo Catarina și Puje Iosif se căsătoresc la 16 februarie 1868 (tineri de 20 și, respectiv, 26 ani) și au opt copii dintre care trei mor înaintea vârstei de un an. Doi copii mor înainte de a avea un an și în familia întemeiată la 16 noiembrie 1902 dintre Georgiu Bodo și Eva Flore. Tot doi copii mor și în familia lui Lingurar Zaharia și Ileana (căsătoriți în 5 octombrie 1908). Ultimul caz, când într-o familie mor cel puțin doi cu vârsta de sub un an, este acela al familiei Lingurar Iosif și Floare (întemeiată tot la 5 octombrie 1908)⁸⁵.

În perioada 1860-1910, parohul greco-catolic din Ghenetea a oficiat 82 de căsătorii⁸⁶. În aceste familii s-au născut 416 de copii⁸⁷. Mortalitatea infantilă în aceste familii s-a dovedit a fi una

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 94, f. 25-49

⁷⁹ *Ibidem*, dos. 91, f. 25-45

⁸⁰ *Ibidem*, dos. 144, f. 160-164; dos. 146, f. 1-47

⁸¹ *Ibidem*, dos. 144, f. 49-99

⁸² A.N-D.J. SM, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 655-657 passim; Camelia Chereji, *op. cit.*, p. 49-53

⁸³ Rubrica referitoare la decesul celor născuți în aceste familii n-a fost în toate cazurile completată, prin urmare nu putem spune exact câți copii de sub un an au murit. Dintre aceștia 46 fiind consemnați. A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 1197, f. 25-33; dos. 1200, f. 1-14 (Matricola cununaților); dos. 1197, f. 11-24; dos. 1198, f. 1-99; dos. 1199, f. 1-46 (Matricola botezaților); dos. 1197, f. 40-52; dos. 1201, f. 1-72 (Matricola morților)

⁸⁴ Se impune precizarea că în cazul acestei parohii au fost incluse în calcul cazurile copiilor născuți în familiile întemeiate în perioada 1860-1910 (păstrând în acest fel metodologia folosită în reconstituirea familiilor din această parohie cu ocazia cercetării fenomenului marital și al natalității din aceste familii), fără a include aici și pe copiii născuți de familiile întemeiate înaintea anului 1860.

⁸⁵ A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 1197, f. 25-33; dos. 1200, f. 1-14 (Matricola cununaților); dos. 1197, f. 11-24; dos. 1198, f. 1-99; dos. 1199, f. 1-46 (Matricola botezaților); dos. 1197, f. 40-52; dos. 1201, f. 1-72 (Matricola morților)

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 461, f. 64-75; dos. 463, f. 1-21

foarte ridicată: nu mai puțin de 63 de copii mor înainte de a avea 1 an (15,14% din totalul născuților vii), înregistrându-se așadar o mortalitate infantilă ce 151,4‰.

În parohia ortodoxă din Vașcău, pe parcursul perioadei 1872-1908 s-au născut 657 de copii (17,7 copii/an)⁸⁸. Dintre aceștia, 162 mor în primul an de viață. Rata mortalității infantile în cazul acestei parohii a fost așadar de 246,57‰.

Iată deci, o lume în care se nasc mulți, dar și mor mulți. Copiii sunt cei mai expuși vicisitudinilor sociale sau economice, dar și celor meteorologice. Pe toată durata celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea rata mortalității infantile s-a menținut la valori foarte ridicate. Mai mult, așa cum s-a constatat și pentru spațiul vechiului Principat al Transilvaniei⁸⁹, în unele regiuni rata mortalității infantile a fost chiar în creștere pe parcursul acestei perioade. Cauzele unei mortalități infantile atât de ridicate erau foarte numeroase și complexe. Ele își aveau originile în condițiile precare de viață, în alimentația insuficientă și inadecvată, în lipsa igienei și a personalului medical calificat, apoi în condițiile de locuire inadecvate nou-născuților, în lipsa de îngrijire specială necesară copiilor de aceste vârste, nu în cele din urmă în încercarea de tratare a bolilor copiilor după „tratamente” aplicate de medicina tradițională adulților, etc. Mulți copii, așa cum poate fi constatat și din analiza registrelor de stare civilă, mor în timpul nașterii sau imediat după aceasta. Lipsa moașelor calificate și specializate, care să asiste mama la naștere și care să-i poată asigura un minim ajutor medical copilului, a fost de asemenea o cauză importantă ce a condus la creșterea mortalității. Această lipsă a moașelor a fost remarcată încă din epocă: în anul 1876, vicecomitele Aradului, adresându-se Consistoriului eparhial arădean, cere să se intervină pentru a se face educația populației, precizând că: „repausarea neproportională a nou născuților provine din usul dăunosu, căci poporul la casuri de nascere folosește moșie (moașe! n.n.) neesperte și necalificate”⁹⁰. Nu în ultimul rând, mortalitatea infantilă ridicată își are originea și într-o mentalitate colectivă păguboasă a populației, în atitudinea față de medic și sistemul sanitar.

Bibliografie

Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000

Magyar Statistikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja. Az országos Magyar Kir. Statistikai. Hivatal, I Füzet, (1877 – Budapesta, 1878; 1879 – Budapesta, 1881; 1881 – Budapesta, 1883; 1885 – Budapesta, 1887; 1887 – Budapesta, 1889; 1889 – Budapesta, 1891).

Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, *Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987

A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*

Adriana Florica Muntean, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea)*, în Ioan Bolovan (coord.), *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002

Simion Retegan, *Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea, 1848-1867*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, 21, 1978

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 461, f. 32-50, 64-75; dos. 462, f. 4-101; dos. 463, f. 1-21; dos. 464, f. 1-90

⁸⁸ *Ibidem*, dos. f. 1407, f. 53-54; 1408, f. 1-94

⁸⁹ Valoarea ratei mortalității infantile din spațiul transilvănean (fără a fi incluse aici regiunile Banatului, Crișanei și Maramureșului) a fost în anul 1865 de 178,3‰, pentru ca în primul deceniu al secolului al XX-lea să ajungă la 193‰. Ioan Bolovan, *Transilvania...*, p. 156

⁹⁰ Apud Corneliu Pădureanu, *op. cit.*, p. 194

Simion Retegan, *Un flagel de tip medieval: epidemia de holeră din Transilvania din 1866*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.), Sabin Manuilă. *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între XVI – XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995

Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)*, vol. I, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 86;

Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, ediția a II-a, Editura Universității din Oradea, 2006

Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2003

Camelia Chereji, *Familia în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei. Studiu de caz: satul Ghenci din comitatul Satu Mare 1863-1918*, lucrare de dizertație, Universitatea din Oradea, 2000

A.N-D.J. SM, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*

Simion Retegan, *Realități demografice ale satului românesc din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea (Solnocul Inferior)*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985

Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870-2030)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999

Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni (1857-1910)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2006

Daniela Deteșan, *Mortalitatea în comitatul Cluj în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Evoluții demografice locale*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.), *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005

Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat., vol. 46, *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1910. Évi Népmozgalma Községenkint*, Budapest, 1913